

การนำทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงและตัวแบบตรรกะเพื่อการปรับตัวด้านภูมิอากาศ มาใช้ในการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่น

Application of Theory of Change and a Climate Change Logical Model for Local Community Development Planning

ศุภวัฒน์ ปภัสสรากาญจน์¹

บทคัดย่อ

บทความนี้นำเสนอแนวความคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงหรือทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงโดยชุมชนและตัวแบบตรรกะเพื่อการปรับตัวด้านภูมิอากาศ รวมทั้งการประยุกต์แนวความคิดทั้งสองเข้าด้วยกันเพื่อนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการวางกรอบของแผนพัฒนาชุมชนและท้องถิ่น โดยได้นำข้อมูลจากคู่มือด้านการวิเคราะห์ขีดความสามารถในการปรับตัวและความเปราะบางที่เสี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศของมูลนิธิริรักษ์ไทยมาวิเคราะห์ เพื่อประกอบการอธิบายและเพื่อทำให้เกิดความเข้าใจต่อการนำไปใช้เป็นเครื่องมือในกระบวนการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นให้เกิดประโยชน์สูงสุด

การประยุกต์แนวความคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงและตัวแบบตรรกะเข้าด้วยกัน เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อการนำมาใช้เป็นเครื่องมือเพื่อการวางแผนพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นขององค์การการพัฒนาในประเทศไทย ทั้งองค์การนอกภาครัฐและองค์การภาครัฐในระดับท้องถิ่น ซึ่งได้แก่ องค์การพัฒนาเอกชนและองค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไรหรือองค์การสาธารณะประโยชน์ รวมทั้งองค์การภาครัฐในระดับท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนจังหวัด และองค์การบริหารส่วนตำบล

Abstract

This article conceptually discusses in detail the Theory of Change, sometime known as the Community Change Theory, and a climate change logical model. A special emphasis is placed on providing guidelines to unite the two for the purpose of community development planning. The Rak Thai Foundation's climate Vulnerability and Capacity Analysis Handbook was analyzed and served as an example of how a climate change logical model can be adapted for a local community development planning model.

This paper documents benefits and successful cases of such integration of the theory and the logical model among various organizations, including non-governmental

¹ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

organizations, government organizations, and non-profit organizations in Thailand. The benefits of the synthesis of the Theory of Change with the Climate Change Logical Model were observed in the local administration organizations in Thailand such as Provincial Administrative Organizations and Tambon Administrations Organizations.

คำสำคัญ: ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง ตัวแบบตรรกะ องค์การการพัฒนา

Keyword: Theory of Change, Logic Model, Development Organization

บทนำ

ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง หรือที่องค์การการพัฒนาหลาย ๆ องค์การเรียกว่า ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงโดยชุมชน (Theory of Change with Community) เป็นเครื่องมือหนึ่ง ที่องค์การทางด้านการพัฒนา (ทั้งที่เป็นองค์การพัฒนาเอกชน องค์การที่ไม่แสวงหาผลกำไร และองค์การภาครัฐ) สามารถนำไปใช้ในการแก้ไขปัญหาสังคมที่มีความซับซ้อนได้ แนวความคิดทฤษฎีนี้ได้รับการพัฒนาขึ้นในช่วงกลางปี 1990 โดยมีรากฐานแนวความคิดมาจากการติดตามความก้าวหน้าหรือความเคลื่อนไหวของแผนงาน ซึ่งนำไปสู่การประเมินผลที่ได้จากการทำงานในแต่ละแผนงานโดยเฉพาะแผนงาน แผนปฏิบัติการ และแผนโครงการ ทั้งนี้ ในฐานะที่เป็นทางเลือกหนึ่งและเป็นเครื่องมือหนึ่งที่ก่อให้เกิดความคิดสร้างสรรค์ในการทำงาน เพื่อนำไปใช้ในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง (Weiss, 1995; Anderson, 2013) ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงจึงมีการพัฒนาแนวคิดอย่างต่อเนื่อง ในขณะที่ตัวแบบเชิงตรรกะ (Logic Model: LM) ซึ่งได้รับความนิยมมานานกว่าสามสิบปีและถูกนำมาเป็นเครื่องมือวางแผนอย่างแพร่หลาย จะปรากฏโครงสร้างที่มีรูปแบบเชิงตรรกะ อันเป็นรูปแบบเชิงเหตุผลที่แสดงถึงความชัดเจนของข้อมูลต่าง ๆ ที่มาจากการวางแผน ได้แก่ โครงสร้างของแผนและโครงสร้างในกระบวนการปฏิบัติตามแผน การติดตามการปฏิบัติงาน การประเมินผลผลิตและผลลัพธ์ อย่างไรก็ตาม รูปแบบดังกล่าวยังคงมีจุดอ่อนหลายประการที่องค์การการพัฒนาฯ ข้างต้นต่างเห็นพ้องกัน ได้แก่ ประการแรก ตัวแบบเชิงตรรกะ มีลักษณะของกระบวนการที่ไม่ได้มีความใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากนัก ประการที่สอง ตัวแบบเชิงตรรกะเน้นความคาดหวังของผลลัพธ์ในระดับสูง แต่บ่อยครั้งมักจะมีปัจจัยทั้งภายในและภายนอกหลายประการที่ทำให้ไม่สามารถปฏิบัติตามแผนที่วางไว้ ทำให้เกิดผลที่เบี่ยงเบนไปจากความเป็นจริง ประการที่สาม การนำตัวแบบเชิงตรรกะมาใช้ในกระบวนการต่าง ๆ ของการนำแผนไปปฏิบัติ และการประเมินผลการติดตาม ยังไม่อาจตอบได้ว่า สิ่งเหล่านั้น มีความถูกต้องหรือไม่ ดังนั้น จึงมีคำถามที่ว่า การนำแนวคิดทั้งสองมาประยุกต์เข้าด้วยกันและนำไปใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่น จะทำให้เกิดผลสำเร็จตามความต้องการและสามารถสะท้อนความจริงได้หรือไม่

วัตถุประสงค์

บทความนี้มีวัตถุประสงค์ ดังนี้

1. เพื่อนำเสนอแนวคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงและตัวแบบเชิงตรรกะ
2. เพื่อนำเสนอการบูรณาการประยุกต์แนวคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงและตัวแบบตรรกะเข้าด้วยกันเพื่อใช้เป็น เครื่องมือในการพัฒนาท้องถิ่นและชุมชนขององค์การทางด้านการพัฒนาทั้งที่เป็นหน่วยงานภาครัฐ (Governmental Organizations: NGOs) และองค์การหรือหน่วยงานนอกภาครัฐ ซึ่งได้แก่ องค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไร (Non-Profit Organizations) และองค์การพัฒนาเอกชน (Non-Governmental Organizations: NGOs)
3. เพื่อชี้ให้เห็นถึงส่วนประกอบของโครงสร้างและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบซึ่งเกิดจากการประยุกต์แนวคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงและตัวแบบตรรกะเข้าไว้ด้วยกัน เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนาท้องถิ่นและชุมชนขององค์การพัฒนาทั้งที่เป็นหน่วยงานภาครัฐ และองค์การนอกภาครัฐ ซึ่งได้แก่ องค์กรที่ไม่แสวงหาผลกำไร และองค์การพัฒนาเอกชน

ทั้งนี้ การอธิบายความสัมพันธ์ดังกล่าว ผู้เขียนได้นำข้อมูลจากคู่มือการวิเคราะห์ส่งเสริมขีดความสามารถและความเปราะบางที่เสี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ (มูลนิธิริชชีไทย, 2554) มาใช้ประยุกต์เพื่อการอธิบายและชี้ให้เห็นถึงลักษณะในการประยุกต์แนวความคิดทั้งสองแนวคิดเข้าด้วยกัน เพื่อใช้เป็นกรอบของกระบวนการวางแผนพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นขององค์การการพัฒนาต่าง ๆ ของไทย

แนวคิดภายใต้ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง

ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง ในความหมายขององค์การทุนเพื่อมนุษยชาติใหม่ (New Philanthropy Capital: Taylor, 2014) คือเครื่องมือขององค์การทางด้านการพัฒนาที่แสดงวิถีแห่งความต้องการที่จะทำให้เกิดผลกระทบจากผลลัพธ์ซึ่งเกิดจากผลผลิตที่ได้มาด้วยกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์การทางด้านการพัฒนาหรืออาจเรียกว่า ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงด้วยชุมชน (Theory of Change with Community) ซึ่งเป็นแนวความคิดที่ใช้การมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนร่วมกันของกลุ่มคนที่หลากหลายโดยเฉพาะกลุ่มองค์กรหรือตัวแทนของชุมชนกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เพื่อร่วมกันกำหนดเป้าหมายความสำเร็จและเงื่อนไขที่เชื่อว่าจะสามารถนำไปสู่เป้าหมายดังกล่าวได้ ซึ่งกระบวนการวางแผนของกลุ่มบุคคลข้างต้นสามารถนำไปสู่ความชัดเจนของเป้าหมายในระยะยาว และความชัดเจนของเงื่อนไขต่าง ๆ ที่มีผลต่อเป้าหมายนั้น โดยการจัดทำเป็นกรอบของทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งกรอบดังกล่าวจะเป็นตัวแบบที่แสดงถึงสิ่งต่าง ๆ รวมทั้งเงื่อนไขที่นำไปสู่ผลลัพธ์ที่พึงประสงค์ในระยะยาว ดังนั้น ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงจึงอธิบายถึงสิ่งต่าง ๆ ดังนี้ (Dana and Clark, 2012)

- 1) อธิบายถึงการนำเครื่องมือต่าง ๆ มาใช้เพื่อทำให้เกิดผลลัพธ์ที่ต้องการ เช่น แผนงานหรือการประสานงานในเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งจะแสดงในลักษณะของกรอบการทำงาน รวมทั้งจะแสดงความซับซ้อนของกิจกรรมที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่พึงประสงค์ ทั้งนี้ กรอบการทำงานดังกล่าว จะแสดงถึงการทดสอบสมมติฐานและแสดงถึงคติฐานของการทำงานที่จะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ต้องการ วิธีการของทฤษฎี

การเปลี่ยนแปลงประกอบด้วย การวางกรอบของกระบวนการการปฏิบัติตามแผนและการประเมินผลด้วยความโปร่งใส ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสามารถรับรู้และเข้าถึงกระบวนการการปฏิบัติตามแผนและกระบวนการประเมินในแต่ละขั้นตอนว่าต้องทำอะไร และทำไมจึงต้องกระทำเช่นนั้น ประการสำคัญ กระบวนการในการปฏิบัติตามแผน การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อการวางแผนขององค์การ การวางแผนเป็นสิ่งสำคัญที่จะนำไปสู่การชีวิตความสำเร็จ อันเป็นผลจากวิธีการตรวจสอบความก้าวหน้าของทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง การชีวิตดังกล่าว สามารถแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากกระบวนการพัฒนาได้

2) เป็นการอธิบายในเชิงเหตุผลของทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเป็นการอธิบายความเชื่อมโยงของผลลัพธ์หรือความสำเร็จในส่วนอื่น ๆ ตามที่คาดหวัง ทั้งนี้ รวมถึงความเชื่อที่เป็นคติฐานเบื้องต้น (Assumption) ที่มีพื้นฐานมาจากการศึกษาวิจัย ทำให้เกิดการสนับสนุนให้เกิดความคิดเบื้องต้นและการอธิบายในเชิงเหตุผลที่หนักแน่นและน่าเชื่อถือมากขึ้น และสามารถแสดงการอธิบายให้เห็นในลักษณะกรอบแนวคิดเชิงตรรกะ ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบของแผนและ/หรือเครื่องมือต่าง ๆ ซึ่งนำไปใช้ในกระบวนการการปฏิบัติตามแผน การติดตามตรวจสอบและเครื่องมือในการประเมินผลลัพธ์ระยะยาว รวมทั้งเครื่องมือพื้นฐานที่ใช้ในการสอดแทรกในขั้นตอนต่าง ๆ

ดังนั้น องค์ประกอบพื้นฐานของทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงจึงประกอบด้วยส่วนต่าง ๆ ดังที่แสดงไว้ในภาพที่ 1 (Colby and Collins, 2013) กล่าวคือ

1) ผลลัพธ์ท้ายสุดและผลลัพธ์ระยะยาว (Ultimate Outcome and Long term Outcomes) ผลลัพธ์เงื่อนไขที่จำเป็นจะต้องเกิดขึ้นก่อน (Precondition Outcomes) ตัวแบบที่แสดงวิธีการเปลี่ยนแปลงเชิงเหตุและผล (Casual Pathway)

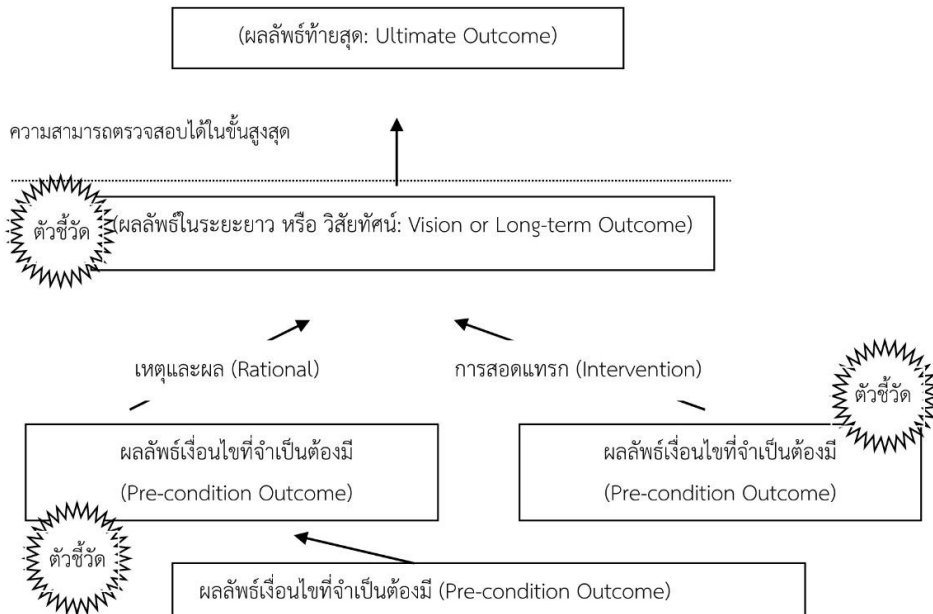
2) กลไกสอดแทรก คือ กิจกรรมหรือสิ่งสำคัญต่าง ๆ ที่ต้องทำเพื่อทำให้เกิดผลลัพธ์ในแต่ละประเภท

3) คติฐาน (Assumption) ซึ่งเป็นความเชื่อพื้นฐานที่แสดงออกผ่านผลลัพธ์ต่าง ๆ โดยเชื่อว่าผลลัพธ์เงื่อนไขที่จำเป็นจะทำให้เกิดผลลัพธ์ท้ายสุดได้

4) เหตุและผล (Rationales) คือวิธีในการเปลี่ยนแปลงที่เชื่อมโยงในเชิงเหตุและผล

5) ตัวชี้วัด (Indicators) คือสิ่งที่สามารถวัดได้จากผลลัพธ์ ทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

6) การบรรยายประกอบ (Narrative) ในส่วนต่าง ๆ ให้เกิดความเข้าใจพอสังเขป

ภาพที่ 1 เงื่อนไขผลลัพธ์ที่จำเป็นเพื่อทำให้เกิดผลลัพธ์ท้ายสุด

จากภาพที่ 1 เราสามารถสรุปได้ว่า ส่วนสำคัญของทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง จะต้องประกอบด้วย ประการแรก การแสดงให้เห็นการเชื่อมโยงของวิธีการเปลี่ยนแปลงระหว่างเงื่อนไขของผลลัพธ์ที่จำเป็นเบื้องต้นและเงื่อนไขของผลลัพธ์ที่จำเป็นในระยะกลาง ซึ่งผลลัพธ์ดังกล่าวทั้งสองประเภทอาจมีจำนวนมากกว่าหนึ่งผลลัพธ์และนำไปสู่ผลลัพธ์ในระยะยาวหรือเรียกว่า วิสัยทัศน์ อันเป็นสิ่งที่องค์การทางการพัฒนาจำเป็นต้องจัดวางเพื่อให้เกิดทิศทางในการพัฒนาตามข้อสรุปที่ได้จากการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและภายใต้ข้อมูลที่ได้การศึกษามาแล้วเป็นอย่างดี ผลลัพธ์ระยะยาวต้องมีการเกิดผลลัพธ์ท้ายสุดของการพัฒนาซึ่งสนองตอบต่อนโยบายในระดับภูมิภาคและระดับชาติ รวมถึงเป็นสิ่งที่สามารถตรวจสอบในขั้นสูงสุดได้ เช่น การตรวจสอบจากเป้าหมายการพัฒนาของภาครัฐหรือการเกิดปรากฏการณ์ที่เกิดความสอดคล้องและเป็นผลต่อเนื่องของผลลัพธ์ในระยะยาว ประการที่สอง การอธิบายถึงการนำกลไกการสอดแทรกอันเป็นเครื่องมือที่ใช้ในการเปลี่ยนแปลง ประการที่สาม ข้ออธิบายในเชิงเหตุผลของการเปลี่ยนแปลงรูปแบบพื้นฐานของการวางแผนภายใต้ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง จะแสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงจากสิ่งต่าง ๆ อันได้แก่ วิสัยทัศน์ที่กำหนดไว้เป็นข้อความ กลยุทธ์ ซึ่งหมายถึงสิ่งสำคัญที่ต้องทำหรือแผนงานประจำและกระบวนการในการกำหนดเป้าหมาย ทั้งนี้ เครื่องมือในการประเมินผลตามทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงจะนิยามเป้าหมายเฉพาะของแผนงานและระบุความสัมพันธ์ของส่วนต่าง ๆ ของแผนไปสู่เป้าหมาย การสอดแทรกเครื่องมือในการประเมินผลจะทำให้เกิดการรวบรวมข้อมูลเพื่อใช้ในการประเมินความก้าวหน้าที่จะนำไปสู่เป้าหมายของแผนและประสิทธิผลในการผลิตผลลัพธ์

วิธีการของทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงให้ความสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงโดยชุมชนหรือกล่าวได้ว่า ชุมชนต้องเป็นผู้สร้างการเปลี่ยนแปลง ด้วยการนำชุมชนหรือตัวแทนกลุ่มภายในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการคิดวิเคราะห์ปัญหาของชุมชน และชุมชนต้องเป็นผู้แสดงเจตจำนงในความต้องการของชุมชนดังกล่าว ร่วมกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งจำเป็นต้องมีความเข้าใจต่อสิ่งที่จะต้องเปลี่ยนแปลงตามความต้องการของชุมชน ซึ่งกระบวนการของทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงจะสามารถอธิบายถึงสิ่งที่จะทำให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเกิดความเข้าใจต่อเป้าหมายระยะยาวของการพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหาตามที่ชุมชนต้องการ

นอกจากนั้น กรอบแนวคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง ยังได้ให้ข้อเสนอแนะด้านต่าง ๆ เพื่อหลีกเลี่ยงความผิดพลาดในการนำทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงมาประยุกต์ใช้ (Clark and Anderson, 2004) ได้แก่ 1) การให้ความสำคัญอย่างมากต่อความต้องการที่แท้จริงของชุมชน 2) เงื่อนไขภายนอกที่มีผลต่อการพัฒนาหรือการแก้ไขปัญหาของชุมชน โดยเงื่อนไขดังกล่าวอาจเข้ามามีอิทธิพลและเกิดการครอบงำกระบวนการของทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง 3) ความสามารถในการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่แท้จริง

การกำหนดตัวชี้วัดและการพิจารณาตัวชี้วัดของทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง เป็นการกำหนดตัวชี้วัดความสำเร็จขั้นต่ำที่ชุมชนต้องการให้เกิดขึ้น โดยมีประเด็นที่จะนำมาพิจารณาใน 3 ประเด็น (Clark and Anderson, 2004) คือ 1) ใครคือประชากรเป้าหมายและต้องการอะไร 2) จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงมากน้อยเพียงใดเพื่อผลลัพธ์ที่ต้องการ และ 3) ระยะเวลาของการเกิดการเปลี่ยนแปลงที่จำเป็นต้องให้เกิดขึ้น ตัวชี้วัดของทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง จึงเป็นตัวชี้วัดจากความเป็นจริงที่ปรากฏในเชิงประจักษ์ ดังนั้น ความผิดพลาดที่เกิดขึ้นด้านตัวชี้วัดจะสะท้อนถึงประเด็นต่าง ๆ 3 ประเด็น อันได้แก่ 1) ชุมชนเป็นผู้สร้างการเปลี่ยนแปลงหรือไม่ 2) ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีความเข้าใจต่อปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของชุมชนมากน้อยเพียงใด และ 3) อะไรคือสิ่งที่มีอิทธิพลและเงื่อนไขภายนอกที่ครอบงำกระบวนการวางแผนแนวทางในการปฏิบัติตามแนวคิดการเปลี่ยนแปลงอันมีผลต่อความสามารถในการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลง

การประยุกต์ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง

จากกรอบแนวคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงซึ่งได้กล่าวแล้วข้างต้น ผู้เขียนได้นำกรอบแนวคิดดังกล่าว มาประยุกต์กับข้อมูลในการพัฒนาชุมชน โดยนำข้อมูลจากคู่มือด้านการวิเคราะห์ขีดความสามารถในการปรับตัวและความเปราะบางที่เสี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศของมูลนิธิธรรมาภิบาล (2554) ซึ่งเป็นคู่มือที่มูลนิธิธรรมาภิบาลไทยนำมาใช้ในการฝึกอบรม การวิเคราะห์และใช้ในการออกแบบการดำเนินการอย่างมีส่วนร่วมกับภาคีต่าง ๆ ภายใต้โครงการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้ประชาชนชายฝั่งทะเลเพื่อลดผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ โดยผู้เขียนได้นำข้อมูลด้านการดำเนินงานมาของโครงการดังกล่าวมาประยุกต์เข้ากับกรอบแนวคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง โดยจะนารายละเอียดต่าง ๆ ของประเด็นการดำเนินงานพอสังเขปมาประยุกต์กับกรอบแนวคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้เกิดความเข้าใจแก่ผู้อ่านในประเด็นสำคัญว่า 1) การจัดการทรัพยากรของชุมชนเพื่อการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง

ต่อภูมิอากาศ ต้องคำนึงถึง การควบคุมทรัพยากรที่จำเป็นต่อการปรับตัวและรับมือกับการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ และการใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและอย่างยั่งยืน ทั้งในด้านการปรับตัวและการประกอบอาชีพซึ่งทรัพยากร ได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ เช่น แหล่งน้ำ ดิน ทรัพยากรทางสังคม เช่น กลุ่มหรือองค์กรในชุมชน ทรัพยากรทางกายภาพและโครงสร้างพื้นฐาน เช่น ระบบชลประทาน อาคารสถานที่ที่เก็บรักษาผลผลิต ทรัพยากรทางเศรษฐกิจ เช่น แหล่งรายได้ที่หลากหลาย 2) จะต้องมีความรู้ข้อมูลประกอบเพื่อใช้ในการสร้างความเข้มแข็งในการจัดการภัยพิบัติ ซึ่งประเมินจาก ความสามารถในการตั้งรับปรับตัว ด้านทุนและการฟื้นตัวจากผลกระทบของภัยพิบัติอย่างรวดเร็ว และความสามารถในการอนุรักษ์ฟื้นฟูโครงสร้างพื้นฐานที่จำเป็นและอัตลักษณ์ของชุมชนกลับคืนมา 3) ความสามารถในการรับมือและปรับตัวกับผลจากการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศในชุมชนและท้องถิ่น โดยที่สมาชิกของชุมชนจะต้องมีความเข้าใจต่อความแตกต่างกันของการปรับตัวจากการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ ของบุคคลกลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน เช่น ความแตกต่างและปัญหาเฉพาะของเพศหญิง เพศชาย และเด็ก ภายใต้สิทธิที่เท่าเทียมในการเข้าถึงทรัพยากรต่าง ๆ 4) กระบวนการในการดำเนินงานที่แตกต่างกัน เช่น กิจกรรมที่ทำให้เกิดการสนับสนุน การเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบาย การสร้างความสามารถของภาคีหุ้นส่วนในการสนับสนุนระดับท้อง ถิ่น ชุมชนและครัวเรือน และกิจกรรมเพื่อการส่งเสริมวิถีชีวิตและอาชีพที่ฟื้นตัวเร็วจากภูมิอากาศที่เปลี่ยนแปลง

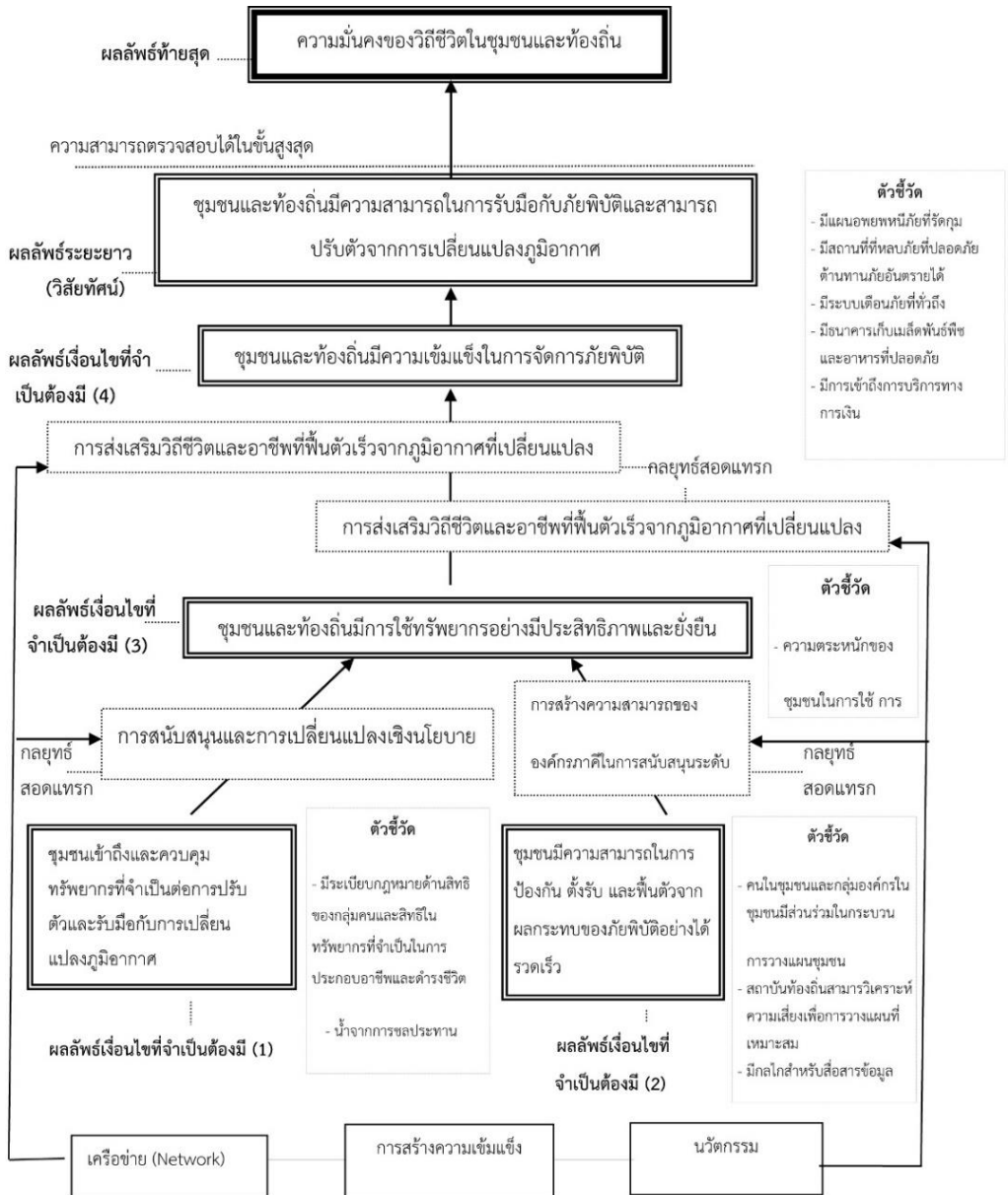
จากผลการศึกษาวิจัยของมูลนิธิริชชีไทย ในพื้นที่จังหวัดชายฝั่งทะเลภาคใต้ของไทย ได้แก่ ชุมพร นครศรีธรรมราช กระบี่ และตรัง และจังหวัดชายฝั่งทะเลของประเทศอินโดนีเซีย ได้แก่ จังหวัดสุราเวสีใต้ ซึ่งการศึกษาเน้นวิธีการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนเพื่อการให้ข้อมูลและการจัดทำข้อมูลด้านสภาพปัญหาและความต้องการด้วยชุมชนเอง ซึ่งวิธีการดังกล่าว ใช้วิธีการให้ชุมชนมีส่วนร่วมคิดวิเคราะห์และร่วมวางแผนกับหน่วยงานภาคีหุ้นส่วน ซึ่งทั้งหมดนี้เรียกว่า ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (Stakeholders) ซึ่งต่างได้มาร่วมกันกับมูลนิธิริชชีไทย ในการศึกษาวิจัยเพื่อจัดทำเป็นโครงการฝึกอบรมเพื่อพัฒนาขีดความสามารถของสมาชิกชุมชนเพื่อให้สามารถปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศในจังหวัด ชายฝั่งทะเลของไทยต่อไป อย่างไรก็ตาม รายละเอียดข้างต้น ไม่สามารถที่จะนำมาใส่ในกรอบแนวคิดซึ่งมีการจัดทำในรูปแบบกราฟิกได้ทั้งหมด จึงต้องนำเพียงหัวข้อประเด็นหลักมาใส่ในกรอบแนวคิดพอสังเขปเท่านั้น

สิ่งสำคัญที่จะทำให้กลไกสอดแทรก (กลยุทธ์) เป็นเครื่องมือที่สามารถนำไปสู่ผลสำเร็จตามที่ไดวางแผนที่ไว้ภายใต้พื้นฐานของทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง คือ ปัจจัยสนับสนุนต่าง ๆ ได้แก่ การประสานงานร่วมกันในรูปแบบเครือข่าย (Network) และการบูรณาการ (Integration) การนำวิธีการในการเสริมสร้างความเข้มแข็งมาใช้ในการดำเนินงานร่วมกับภาคีหุ้นส่วน ด้วยนวัตกรรมซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของสิ่งที่ดำรงอยู่ภายในชุมชนและท้องถิ่น รวมทั้งกำหนดกลยุทธ์ ที่นำมาใช้เป็นกลไกสอดแทรกเพื่อการเปลี่ยนแปลงชุมชนและท้องถิ่นให้เป็นไปตามคติฐานหรือความเชื่อพื้นฐานที่แสดงออกอย่างชัดเจน (Explicit Assumption) ภายใต้กรอบการพัฒนาของทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงที่ได้มาจากการสังเคราะห์

งานวิจัยด้านการพัฒนาชุมชน ส่งผลให้ได้ข้อมูลที่ยังตรงและน่าเชื่อถือ (Valid and Reliable) ดังเช่นที่องค์การทางารพัฒนาระหว่างประเทศ (UNDP, 2011) เรียกว่า ผลลัพธ์ที่สมารถหรือผลลัพธ์ที่ปรารถ (SMART) หรือผลลัพธ์ท้ายสุด (Ultimate Outcome) และอาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ผลกระทบ (Impact) โดยในความหมายนี้ หมายถึงผลประโยชน์ท้ายสุดที่ประชากรกลุ่มเป้าหมายจะได้รับ (Ultimate Benefit for Target Population) ทั้งนี้ ผลลัพธ์ที่ปรารถหรือสมารถจะต้องประกอบด้วย

1. เจาะจงเฉพาะในขนาดที่ต้องเกิดขึ้น (Specific)
2. ความสามารถในการวัดความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ไม่ว่าจะเป็นการวัดโดยตัวชี้วัดในเชิงคุณภาพหรือเชิงปริมาณก็ตาม (Measurable)
3. ความสามารถภายในขององค์กรภาคีหุ้นส่วน ซึ่งจะนำไปสู่ความสำเร็จ (Achievable)
4. การสนับสนุนส่งเสริมโดยมีการนำเข้าปัจจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเข้ามาสู่การจัดลำดับเพื่อกำหนดตัวแบบการดำเนินงานภายใต้กรอบการพัฒนาในระดับชาติ (Relevant)
5. มีช่วงระยะเวลาเริ่มต้นหรือสิ้นสุดของการดำเนินการที่ชัดเจน โดยที่ระยะเวลาสิ้นสุดของโครงการสอดคล้องกับผลสำเร็จในการพัฒนา (Time-Bound)

จะเห็นว่า การนำทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงมาประยุกต์เพื่อการพัฒนา นั้น จะเน้นเพียงผลของการเปลี่ยนแปลงที่สามารถชี้วัดได้ โดยจะประเมินถึงผลลัพธ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและไม่ได้ให้ความสำคัญต่อผลผลิตมากนัก ซึ่งการประยุกต์ใช้ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงกับข้อมูลจากผลการศึกษาเพื่อผลของการพัฒนาได้แสดงไว้ในภาพที่ 2 ในหน้าถัดไป

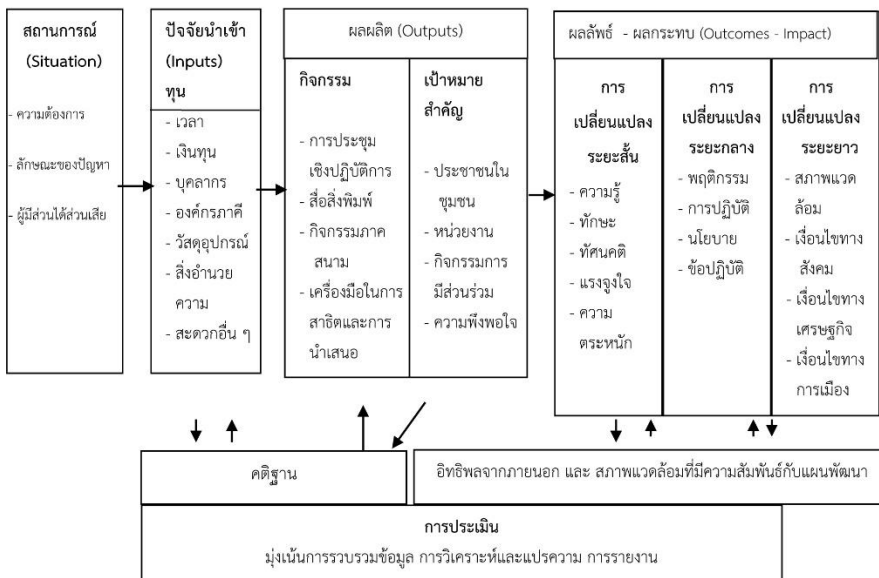
ภาพที่ 2 การประยุกต์ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงเพื่อสร้างความสามารถในการรับมือภัยพิบัติของท้องถิ่นและชุมชน

ตัวแบบตรรกะ (Logic Model)

ตัวแบบตรรกะ คือ ตัวแบบซึ่งแสดงถึงการจัดระเบียบข้อมูลและความคิดในรูปแบบกราฟิก ซึ่งแสดงให้เห็นถึงองค์ประกอบของปัจจัยนำเข้า ผลลัพธ์ และกิจกรรมที่จะเกิดขึ้นในแผนพัฒนา ณ จุดหนึ่ง และช่วงเวลาหนึ่ง หรือสถานการณ์หนึ่ง ๆ เพื่อทำให้การดำเนินการตามความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมดังกล่าว นำไปสู่ผลลัพธ์ที่ต้องการ อาจเรียกรูปแบบตรรกะนี้ว่า แผนที่ทางความคิดหรือแผนแม่แบบ (Clark and Anderson, 2004)

Mc Cawley (2002) ให้คำจำกัดความของตัวแบบตรรกะไว้ว่า คือรูปแบบของกระบวนการในเชิงเหตุและผลซึ่งนำมาใช้เป็นเครื่องมืออธิบายประสิทธิภาพของแผน แผนงาน โครงการ และกระบวนการประเมินผล การอธิบายของตัวแบบเน้นการเชื่อมโยงความเป็นเหตุเป็นผลในการใช้ทรัพยากรในกิจกรรมต่าง ๆ ของแผนงาน รวมทั้งผลผลิตและผลลัพธ์ที่ระยะสั้นและระยะยาว รวมถึงการแสดงให้เห็นถึงมาตรการที่สำคัญของผลการดำเนินงานซึ่งสามารถระบุได้

รูปแบบกราฟิกของตัวแบบตรรกะ เป็นกระบวนการสื่อสารที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของสมมติฐานจากแนวความคิดในการนำกิจกรรมซึ่งคาดว่า น่าจะนำไปสู่ผลลัพธ์ที่ต้องการ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงรูปแบบความสัมพันธ์เชิงเหตุและผล ความสัมพันธ์ดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของวิธีการของระบบสื่อสารเพื่อให้เกิดความเข้าใจในเส้นทางที่นำไปสู่ผลลัพธ์ที่ต้องการ อย่างไรก็ตาม ข้อจำกัดของการวัดผลกระทบคือ ข้อจำกัดในการควบคุมผลลัพธ์ที่มีความซับซ้อน โดยเฉพาะการสร้างความต้องการในผลลัพธ์ระยะยาว เนื่องจากอิทธิพลที่อาจทำให้เกิดข้อจำกัดซึ่งมาจากตัวแปรด้านสิ่งแวดล้อมที่ไม่สามารถการควบคุมได้ (ดูภาพที่ 3)

ภาพที่ 3 องค์ประกอบของตัวแบบเชิงเหตุผล

ลักษณะของตัวแบบตรรกะมาจากการริเริ่มของนักประเมินผลแผน ซึ่งได้นำสิ่งนี้มาใช้เป็นเครื่องมือสำหรับการวัดประสิทธิภาพในการดำเนินงาน และในช่วงระยะเวลาต่อมาได้มีนำมาปรับใช้เป็นเครื่องมือในการกำหนดแนวทางการพัฒนาของแผนพัฒนา เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจต่อความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุประสงค์และส่วนประกอบอื่น ๆ ของแผนพัฒนาภายใต้สถานการณ์ขณะนั้น รวมทั้งจะทำให้เกิดความเข้าใจต่อการจัดลำดับความสำคัญของกิจกรรมต่าง ๆ ซึ่งจะนำไปสู่สัมฤทธิ์ผลของการดำเนินงานตามองค์ประกอบดังกล่าว

การกำหนดกลยุทธ์ในการวางแผนพัฒนาโดยเฉพาะแผนพัฒนาชุมชน จะพิจารณารายละเอียดและข้อปลีกย่อยจากตัวแบบเหตุผล ซึ่งได้อธิบายถึงกิจกรรมที่กำหนดไว้เพื่อให้เกิดความเข้าใจถึงเหตุผลของการจัดสรรทรัพยากรเพื่อการดำเนินงานและเพื่อให้เกิดกิจกรรมที่ได้กำหนดไว้ ทั้งนี้ รูปแบบดังกล่าวถือเป็นรูปแบบดั้งเดิมของการวางแผนพัฒนา โดยประกอบไปด้วยความสัมพันธ์ขององค์ประกอบต่าง ๆ ในเชิงเหตุและผล ดังภาพที่ 3 ซึ่งได้แก่ 1) เวลาและเงินทุนรวมถึงทรัพยากรอื่น ๆ เพื่อนำไปใช้ในกิจกรรมที่ก่อให้เกิดผลผลิต เช่น การก่อให้เกิดการเรียนรู้ของคนในชุมชน 2) กิจกรรมและผลผลิตที่ต้องการ ทั้งนี้ คนในชุมชนที่มีความสนใจและต้องการเรียนรู้ สามารถเข้าใจและสามารถเรียนรู้ได้จากกิจกรรมที่ทำตามตัวแบบเหตุผลดังกล่าว 3) นอกจากความต้องการในการเรียนรู้ของคนในชุมชนที่สนใจและมีความต้องการที่จะศึกษาจากกิจกรรมที่ปฏิบัติตามตัวแบบเหตุผลแล้ว ผู้ที่สนใจและต้องการเรียนรู้สามารถนำความรู้ที่ได้ไปประยุกต์ใช้ได้อีกด้วย 4) การนำความรู้ที่ได้จากการปฏิบัติตามกิจกรรมของตัวแบบเหตุผลที่ได้วางไว้ไปประยุกต์ใช้ จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของเงื่อนไขต่าง ๆ ที่ต้องการ 5) การเปลี่ยนแปลงเงื่อนไขที่ต้องการจะเป็นเพียงเงื่อนไขของการเปลี่ยนแปลงระยะสั้นซึ่งเกิดในสถานการณ์ขณะนั้น

การตรวจสอบตัวแบบตรรกะว่าเป็นตัวแบบที่ดีหรือไม่นั้น จะตรวจสอบโดยนำลักษณะ 5 ประการมาใช้ในการตรวจสอบซึ่งเรียกลักษณะดังกล่าวว่า ความสามารถ (SMART) ได้แก่ 1) ความมีลักษณะเฉพาะเจาะจง (Specific) หรือความชัดเจนในการทำกิจกรรมซึ่งมีความเชื่อมโยงไปสู่ความสำเร็จของผลลัพธ์ 2) การวัดได้ (Measurable) ทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ 3) สามารถบรรลุจุดมุ่งหมายของการปฏิบัติ (Achievable) ของกลุ่มเป้าหมาย ทั้งในเชิงพฤติกรรม จิตสำนึกและการเรียนรู้ เช่น ความตระหนัก ทักษะ ความรู้ 4) มีความเป็นจริง (Realistic) คือ จะต้องมีความเป็นไปได้และความสามารถในการปฏิบัติได้ 5) เวลา (Time) ในการปฏิบัติกิจกรรมที่สามารถเชื่อมต่อกับผลลัพธ์ระยะกลางซึ่งมีความคาดหวังว่าจะทำให้เกิดผลลัพธ์ในระยะยาวบนพื้นฐานของการประยุกต์ผลการศึกษาหรืองานวิจัยมาเป็นแนวทางดำเนินงานด้านการพัฒนา

อย่างไรก็ตาม ตัวแบบตรรกะยังมีข้อจำกัดอยู่หลายประการ (Clark and Anderson, 2004) อันได้แก่ 1) แม้ว่าตัวแบบตรรกะจะแสดงให้เห็นถึงลำดับขั้นของเหตุการณ์ต่าง ๆ ในเชิงเหตุและผล แต่มักจะเป็นไปได้ยาก 2) เน้นเพียงความคาดหวังต่อผลลัพธ์ 3) เกิดความท้าทายในด้านที่มาในเชิงเหตุและผลของปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการดำเนินงานและผลลัพธ์ 4) แม้ว่าจะมีการกำหนดกรอบของตัวแบบ

ในลักษณะกราฟิกซึ่งแสดงในเชิงเหตุและผล โดยเฉพาะกิจกรรม แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า สิ่งที่กำหนดในกรอบดังกล่าวจะทำให้จริงและมีความถูกต้องเหมาะสม

การประยุกต์ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงและตัวแบบตรรกะ

เมื่อพิจารณาเครื่องมือในการพัฒนาทั้งสองประเภท จะเห็นว่า ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงกับตัวแบบตรรกะมีความแตกต่างกันในหลายด้าน กล่าวคือ ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง เป็นการร่วมกันคิดวิเคราะห์และวิพากษ์ และร่วมกันใช้วิจารณ์ฐานในการคิดของผู้ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา ซึ่งจะนำไปสู่วิถีการเปลี่ยนแปลงและการอธิบายสิ่งต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงที่มีความสลับซับซ้อนสูงภายใต้ข้อมูลที่ค้นพบและผลจากการศึกษาวิจัย

แนวคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง ถูกออกแบบมาเพื่อให้เกิดความสอดคล้องต่อความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่มีความซับซ้อนและต้องการให้การปฏิบัติตามแผนพัฒนาที่มีความถูกต้องและแม่นยำประสบความสำเร็จมากที่สุด นอกจากนั้น ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง ยังสามารถทำให้เกิดการประเมินผลลัพธ์ในช่วงเวลาและขั้นตอนที่เหมาะสม ทั้งนี้ ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงยังสามารถอธิบายคำถามที่ว่า การทำงานนั้นต้องใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์หรือไม่ และสามารถอธิบายได้อีกว่า การทำงานตามกรอบของทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงนั้นถูกต้องหรือไม่ ดังนั้น การดำเนินงานการพัฒนาภายใต้กรอบของทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงจะทำให้ง่ายต่อการควบคุมขอบเขตของการจัดการขององค์การทางการพัฒนา และจะทำให้เกิดความแน่ใจได้ว่า การดำเนินงานด้านการพัฒนาดังกล่าว จะสามารถสนองตอบเป้าหมายความต้องการและสนองต่อความเชื่อพื้นฐานของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียได้อย่างเหมาะสม ทำให้ได้ข้อสรุปว่า ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง มุ่งอธิบายการสนองตอบต่อเป้าประสงค์ของการพัฒนาและสอดคล้องกับองค์ประกอบต่าง ๆ ของกรอบการดำเนินงานด้านการพัฒนาที่มีเป้าประสงค์ในการพัฒนาที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ภายใต้การสนับสนุนทางด้านงบประมาณจากองค์การทางการพัฒนาทั้งที่ไม่แสวงหาผลกำไร (NGOs และ NPOs) และหน่วยงานการพัฒนาของภาครัฐ เป็นต้น

ในขณะที่ ตัวแบบตรรกะแสดงให้เห็นถึงลำดับขั้นตอนของกระบวนการดำเนินงาน ซึ่งมีความซับซ้อนในระดับพื้นฐานและสามารถทำความเข้าใจได้อย่างรวดเร็ว ตัวแบบตรรกะมุ่งเน้นการให้นิยามและนำเสนอองค์ประกอบขั้นพื้นฐานของปัจจัยนำเข้า ผลผลิตและผลลัพธ์ในรูปแบบกราฟิกและท้ายที่สุด ตัวแบบตรรกะจะให้ข้อสรุปพื้นฐานในการจำแนกและการจัดหมวดหมู่องค์ประกอบที่ซับซ้อนของกระบวนการพัฒนา ดังนั้น การนำตัวแบบตรรกะมาประยุกต์ภายใต้ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง จะทำให้เกิดเครื่องมือที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นได้อย่างมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์สูงสุดเนื่องจากตัวแบบตรรกะเป็นเครื่องมือที่สามารถนำข้อมูลจากทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงมาจัดหมวดหมู่ให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจและการนำไปใช้เป็นกรอบในการพัฒนา

เมื่อเรานำเครื่องมือในการวางกรอบการพัฒนาไปประยุกต์เข้าด้วยกันโดยนำข้อมูลต่าง ๆ จากคู่มือการวิเคราะห์ขีดความสามารถในการปรับตัวและความเปราะบางที่เสี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศของมูลนิธิริรักษ์ไทย (2554) มาใช้ เพื่อการอธิบายกรอบการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่น

โดยการผสมผสานตัวแบบตรรกะและทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงเข้าด้วยกันแล้วจะทำให้เห็นการบูรณาการทางความคิดและองค์ประกอบที่เกี่ยวข้องในทฤษฎีทั้งสอง ดังที่แสดงไว้ในภาพที่ 4

สรุป

ในปัจจุบัน การใช้ตัวแบบตรรกะผสมผสานเข้ากับทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงเพื่อวางเป็นกรอบของแผนพัฒนาชุมชนและท้องถิ่น ได้รับความนิยมน้อยกว่าหลายโดยเฉพาะในหมู่องค์กรทางการพัฒนา ระหว่างประเทศ แต่การนำแนวคิดทั้งสองมาประยุกต์กับการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นในประเทศไทย ยังมีความชัดเจนอยู่ไม่มากนัก ดังจะเห็นได้ว่า บางองค์การทางการพัฒนา มองตัวแบบตรรกะว่า โดยเนื้อแท้มีความสอดคล้องกับทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง ในบ่อยครั้งจะมีการนำทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงไปใช้ในการกำหนดวัตถุประสงค์ของการพัฒนาภายใต้ตัวแบบตรรกะ ดังนั้นตัวแบบตรรกะจึงเป็นเสมือนความพยายามที่จะทำให้เกิดความชัดเจนของทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงให้มากขึ้น

ลักษณะเฉพาะของทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงประการหนึ่ง คือการที่ตัวมันเองเอื้อต่อการนำไปใช้ในการร่วมกันคิด ร่วมกันวิเคราะห์ และร่วมกันวิพากษ์ของทุก ๆ ฝ่ายเพื่อให้ทราบสาเหตุปัญหาของชุมชนที่แท้จริง ภายใต้คติฐานของข้อค้นพบและข้อมูลจากการศึกษาวิจัยชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อการวิจัยนั้นค้นหาหรือเก็บข้อมูลด้วยระเบียบวิธีวิจัยที่ได้ประยุกต์แนวคิดผลผลิตขั้นพื้นฐานเพื่อการดำรงชีวิตมาใช้เป็นเครื่องมือในการช่วยให้การพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นให้เป็นทิศทางที่ถูกต้อง เราเรียกวิธีนี้ว่า การเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูลแบบลีน เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการวิเคราะห์และนำไปใช้ได้ง่าย (Lean for Social Impact) อันเป็นเครื่องมือที่ใช้เป็นแนวทางการค้นหาปัญหาและความต้องการที่แท้จริงของประชาชนในชุมชนและท้องถิ่น ภายใต้คติฐานที่เชื่อว่า กระบวนการการพัฒนาที่ล้มเหลวมาจากการศึกษาและการค้นพบข้อมูลที่ไม่ถูกต้องและไม่สามารถสะท้อนให้เห็นถึงพฤติกรรมและค้นหาความต้องการที่แท้จริงของชุมชนหรือท้องถิ่นได้ เนื่องจากในการกำหนดกรอบของกระบวนการศึกษามีการละเลยข้อมูลที่ควรกำหนดไว้ ซึ่งอาจมีความจำเป็น และเป็นสิ่งที่ชุมชนมีความต้องการแต่ไม่ปรากฏอยู่ในกรอบของการศึกษาวิจัย

อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

ในบทความนี้ ได้ชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ที่ได้จากการนำตัวแบบตรรกะมาประยุกต์เข้ากับทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง คือ การจัดหมวดหมู่ของข้อมูลที่มีความซับซ้อนสูงทำให้เกิดความชัดเจนและง่ายต่อการทำความเข้าใจในกระบวนการพัฒนา นอกจากนี้ บทความนี้ได้ชี้ให้เห็นว่า การประยุกต์แนวคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงกับตัวแบบตรรกะจะนิยมใช้ในองค์กรระหว่างประเทศ แต่การนำตัวแบบดังกล่าวมาใช้ในประเทศไทยต้องปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องเหมาะสมกับบริบทของสังคมไทย ผู้ใช้จำเป็นต้องมีความเข้าใจต่ออิทธิพลของปัจจัยที่เป็นข้อจำกัดและอาจจะทำให้การพัฒนาและการแก้ไขปัญหาของชุมชนเกิดความล้มเหลว ซึ่งปัจจัยที่เป็นข้อจำกัดดังกล่าว ได้แก่ ความรู้ความสามารถของคนในชุมชน ค่านิยมในการดำเนินงานขององค์กรทางการพัฒนาทั้งจากส่วนกลางและส่วนท้องถิ่น การใช้อำนาจครอบงำจากภาครัฐ

ความขัดแย้งด้านผลประโยชน์ระหว่างองค์กรภาคีหุ้นส่วนกับชุมชนนับเป็นอุปสรรคต่อความร่วมมือขององค์กรภาคีหุ้นส่วนต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งองค์การที่มาจากภาครัฐกิจเอกชน นโยบายภาครัฐและการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง ล้วนแล้วแต่มีผลกระทบต่อความสำเร็จของการนำเอาทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงและตัวแบบตรรกะมาใช้ในการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่น

ประการสำคัญ องค์การทางการพัฒนาและองค์การทางการพัฒนาเอกชนของประเทศต่าง ๆ รวมทั้งองค์การทางการพัฒนาและองค์การพัฒนาเอกชนของไทย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นองค์การผู้รับทุนสนับสนุนจากองค์การพัฒนาเอกชนในประเทศตะวันตก จะต้องอยู่ภายใต้เงื่อนไขของมาตรฐานการวางแผนพัฒนาชุมชนตามกรอบที่ผู้สนับสนุนหรือผู้ให้ทุนกำหนดอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ จะเห็นได้ว่าข้อมูลด้านต่าง ๆ ของคู่มือด้านการวิเคราะห์ขีดความสามารถในการปรับตัวและความเปราะบางที่เสี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศของมูลนิธิริชชีไทย ซึ่งผู้เขียนได้นำมาประยุกต์ใช้เพื่ออธิบายการประยุกต์แนวคิดการเปลี่ยนแปลงเข้ากับตัวแบบตรรกะ ก็อยู่ภายใต้อิทธิพลของข้อกำหนดมาตรฐานในการพัฒนาชุมชนขององค์การแคร์นานาชาติ (Care International) เช่นกัน การแสดงให้เห็นมาตรฐานในการดำเนินงานด้านการพัฒนาชุมชนต่อผู้สนับสนุนทุน จึงจะทำให้โอกาสในการได้รับการสนับสนุนด้านทุนจากผู้สนับสนุนมีมากยิ่งขึ้น

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าจะมีการข้อกำหนดมาตรฐานในการวางแผนพัฒนาชุมชนขององค์การพัฒนาเอกชนผู้สนับสนุนทุน แต่ข้อกำหนดดังกล่าวไม่ได้เน้นมาตรฐานตัวชี้วัดประสิทธิภาพในการดำเนินงานขององค์การทางการพัฒนาของผู้รับทุนมากนัก โดยจะเน้นเพียงมาตรฐานตัวชี้วัดของผลลัพธ์เงื่อนไขที่จำเป็นและผลลัพธ์ท้ายสุด ซึ่งผลลัพธ์เงื่อนไขที่จำเป็นจะพิจารณาจากปรากฏการณ์และหลักฐานเชิงประจักษ์ เช่น การตอบสนองความต้องการที่แท้จริงของชุมชน โดยพิจารณาจากความพึงพอใจของชุมชน การลดปัญหาความขัดแย้งด้านการแย่งชิงทรัพยากร (โปรดพิจารณาเพิ่มเติมใน สมบูรณ์ ไสยสมบัติ, 2551) วิธีการดำรงชีวิตทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคม เป็นต้น สำหรับผลลัพธ์ท้ายสุดจะพิจารณาจากการกำหนดทิศทางเพื่อตอบสนองต่อนโยบายในระดับภูมิภาคและระดับชาติ

เนื่องจาก การประยุกต์ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงเข้ากับตัวแบบตรรกะเพื่อนำมาใช้เป็นเครื่องมือในกระบวนการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่น โดยนำมาวางแผนการเป็นกรอบของแผนพัฒนา นอกจากจะเป็นประโยชน์ต่อการสร้างความชัดเจนของกระบวนการพัฒนาแล้ว ยังเป็นประโยชน์ต่อการสร้างความเข้าใจในการเรียนรู้กระบวนการพัฒนาของนักพัฒนาทั้งในระดับองค์การและบุคคล โดยเฉพาะกระบวนการพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นฐานซึ่งจำเป็นต้องกระบวนการดำเนินงานขององค์การทางการพัฒนาของไทยรวมถึงองค์การภาครัฐในระดับท้องถิ่น ดังนั้น ในอนาคตองค์การทางการพัฒนาและองค์การภาครัฐโดยเฉพาะองค์การภาครัฐในระดับท้องถิ่น อาจจะต้องเข้าสู่ระบบการกำหนดมาตรฐานการในพัฒนาชุมชน ดังเราจะเห็นได้ว่า UNDP (United Nations Development Programme, 2011) ได้กำหนดมาตรฐานการพัฒนาชุมชนไว้เป็นคู่มือในการวางแผน การตรวจสอบติดตาม การประเมินผลการพัฒนา เพื่อให้้องค์การภาครัฐของประเทศต่าง ๆ ใช้เป็นแนวทางในการวางแผนพัฒนาและการปฏิบัติตามแผนพัฒนารวมถึงการประเมินผลการพัฒนา ส่งผลให้ หน่วยงานภาครัฐของประเทศกำลังพัฒนาและด้อยพัฒนาที่ได้รับทุน

สนับสนุน (Subsidy) จากองค์การทางการพัฒนาระหว่างประเทศ จำเป็นต้องใช้มาตรฐานตามคู่มือที่กำหนดขึ้น

สำหรับแนวโน้มในอนาคตขององค์การพัฒนาเอกชน ในประเทศกำลังพัฒนาและประเทศด้อยพัฒนาซึ่งเรียกว่า องค์การพัฒนาเอกชนใต้ (South NGOs) จะเป็นไปในทิศทางเดียวกันกับหน่วยงานภาครัฐข้างต้น กล่าวคือ มีการกำหนดมาตรฐานในการดำเนินงานขององค์การดังกล่าวเช่นกัน การศึกษาของ Nunnenkamp และ Schworer (2013) พบว่า การพิจารณาให้ทุนสนับสนุนขององค์การผู้สนับสนุนซึ่งเรียกว่า องค์การพัฒนาเอกชนเหนือ (North NGOs) จะพิจารณาจากมาตรฐานผลลัพธ์ของการดำเนินงาน โดยเฉพาะองค์การพัฒนาเอกชนที่น่ากรอบแนวคิดการประยุกต์ทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงและตัวแบบตรรกะมาใช้ในการวางแผนและการปฏิบัติตามแผนตลอดจนการประเมินผลของการปฏิบัติตามแผน

ปัจจุบัน มีองค์การที่เข้ามามีบทบาทต่อการสนับสนุนทุนขององค์การพัฒนาเอกชนได้หลายองค์การ ตัวอย่างเช่น องค์การพัฒนาประสิทธิภาพในการพัฒนาชุมชน (DEVEX) สถาบันเอสเพ็นเพื่อการเปลี่ยนแปลงชุมชน (The Aspen Institute Roundtable on Community Change) และองค์การทุนเพื่อมนุษยชาติใหม่ (New Philanthropy Capital) เป็นต้น องค์การดังกล่าว จะมีบทบาทเป็นตัวกลางระหว่างองค์การพัฒนาเอกชนใต้และองค์การพัฒนาเอกชนเหนือ รวมทั้งจะเป็นผู้ประเมินโครงการที่นำเสนอขอทุนและจะประเมินถึงการดำเนินงานขององค์การพัฒนาเอกชนได้ว่าสมควรได้รับการสนับสนุนต่อไปหรือไม่

ดังนั้น องค์การทางการพัฒนาเอกชนของไทยจึงควรมีการปรับตัว ทั้งนี้ ไม่ได้หมายความว่า องค์การพัฒนาของไทยต้องนำตัวแบบการประยุกต์แนวคิดทั้งสองประการมาใช้อย่างเคร่งครัดโดยไม่พิจารณาบริบทไทย โดยเฉพาะการนำไปประยุกต์ใช้ในองค์การภาครัฐในระดับท้องถิ่น ผู้เขียนจึงมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. แนวคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง มีความชัดเจนของกระบวนการที่ใช้การมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายบนพื้นฐานของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การเรียนรู้ การยอมรับความคิดเห็น การนำข้อมูลจากทุกฝ่ายมาทำความเข้าใจและที่สำคัญ เป็นกระบวนการที่ทำให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนพัฒนาชุมชนตามแนวคิดการใช้ชุมชนเป็นฐาน จึงมีประโยชน์ต่อกระบวนการที่สามารถสนองตอบต่อชุมชนอย่างแท้จริง

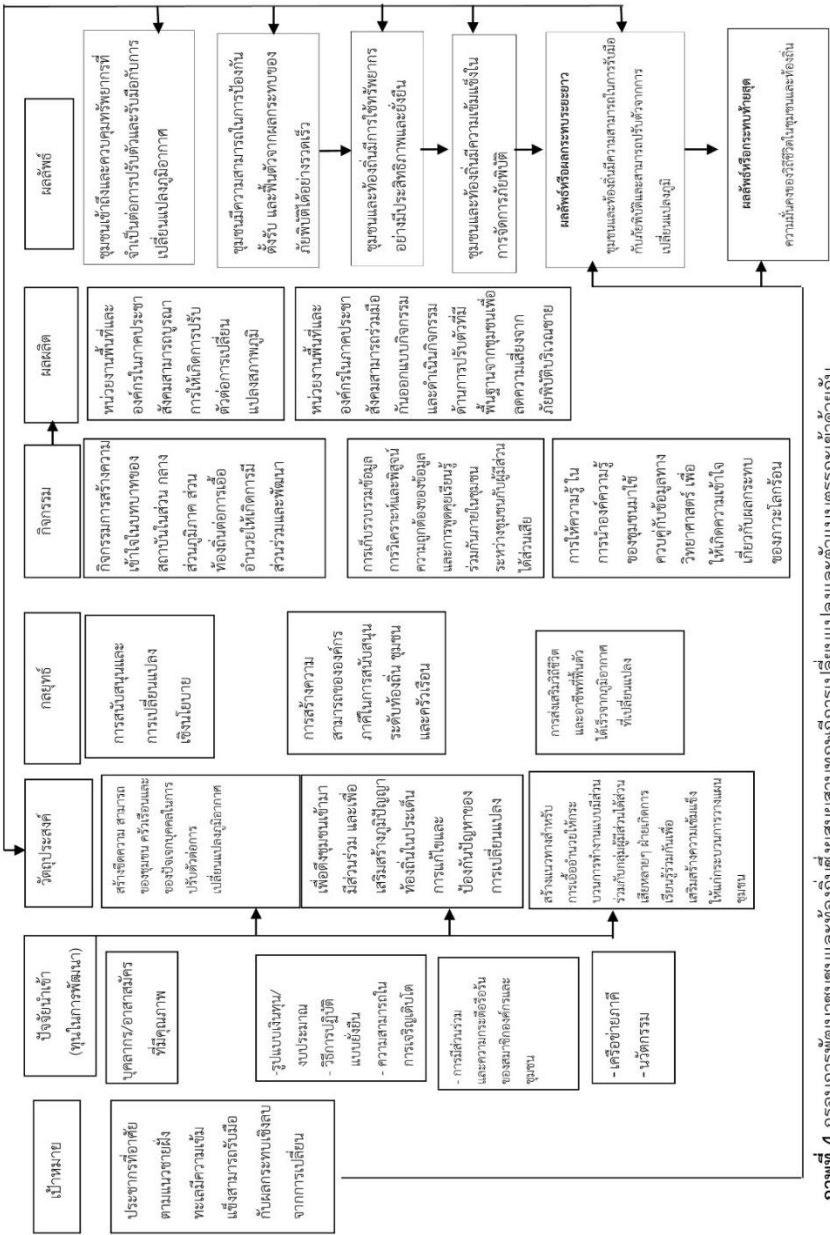
2. การจัดหมวดหมู่ผลลัพธ์ ซึ่งได้จากการวิเคราะห์ปัญหา การตอบสนองความต้องการของชุมชนและการตอบสนองนโยบายภาครัฐทั้งในระดับภูมิภาคและระดับชาติ ทำให้เกิดความชัดเจนในการกำหนดทิศทางของวิสัยทัศน์ ซึ่งเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดทิศทางของกระบวนการพัฒนา สิ่งดังกล่าวจะเป็นประโยชน์ต่อองค์การภาครัฐในระดับท้องถิ่น เช่น องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น ทั้งนี้ เนื่องจากปัจจุบัน องค์การบริหารส่วนท้องถิ่นส่วนหนึ่งของไทย ยังมีการกำหนดทิศทางของวิสัยทัศน์อันเป็นผลลัพธ์ท้ายสุดไม่สอดคล้องต่อผลลัพธ์อื่น ๆ จากกระบวนการพัฒนา ทำให้การพัฒนาไม่มีทิศทางที่ไม่สอดคล้องกัน ดังนั้น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น นอกจากจะต้องมาเป็นกลไกหรือส่วนหนึ่งของกระบวนการพัฒนาแล้ว

ยังต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการนำผลลัพธ์ต่าง ๆ มาใช้ประโยชน์เพื่อทำให้เกิดทิศทางที่สอดคล้องและมีความชัดเจนขึ้น

3. การประยุกต์แนวคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงเข้ากับตัวแบบตรรกะในรูปแบบกราฟิก จะทำให้มองเห็นข้อมูลต่าง ๆ ของกระบวนการดำเนินงานพอสังเขป ทั้งนี้ ตัวแบบตรรกะเป็นแบบที่ใช้กันอย่างแพร่หลาย จะเห็นได้จากกระบวนการวางแผนขององค์กรต่าง ๆ ของไทยโดยเฉพาะองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จะมีลักษณะที่เป็นตัวแบบตรรกะทั้งสิ้น การนำแนวคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชุมชน จะทำให้การกำหนดวัตถุประสงค์ในการพัฒนาสามารถตอบสนองต่อผลลัพธ์ทุกระดับได้อย่างสอดคล้องเหมาะสม (พิจารณาภาพที่ 4) เนื่องจากกระบวนการของแนวคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงให้ความสำคัญต่อการกำหนดจุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ที่สามารถทำให้เกิดผลลัพธ์ตามจุดมุ่งหมายหรือวัตถุประสงค์ที่กำหนดจากกระบวนการของแนวคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งเน้นการมีส่วนร่วมของทุก ๆ ฝ่าย เน้นการเรียนรู้ร่วมกัน เน้นการนำข้อมูลและข้อเท็จจริงรวมถึงการนำผลการศึกษาที่เกี่ยวข้องมาให้เกิดประโยชน์ภายใต้การพิจารณาและการเรียนรู้ร่วมกันเพื่อให้ได้สิ่งที่ถูกต้อง ทำให้เกิดความเข้าใจต่อการประเมินผลของผลที่คาดว่าจะเกิดขึ้นภายใต้พื้นฐานที่มาจากการศึกษาและการสำรวจปัญหา โดยเน้นผลลัพธ์เป็นสำคัญ ดังนั้น จึงควรต้องมีการนำกระบวนการ PDEA (Plan, Do, Evaluation, Adjust) ซึ่งเป็นกระบวนการที่รองรับการพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นฐานมาแทนที่กระบวนการ PDCA (Plan, Do, Check, Action) ซึ่งไม่ค่อยจะเกิดประโยชน์มากนัก ทั้งนี้ กระบวนการ PDEA มีกระบวนการของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการพิจารณาร่วมกันระหว่างผู้เกี่ยวข้องกับการพัฒนา รวมถึงผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียเพื่อค้นหาปัญหาข้อผิดพลาดภายใต้ข้อมูลที่สำรวจและงานศึกษาวิจัย (Adjust) โดยเฉพาะข้อมูลที่ได้รับจากชุมชนและท้องถิ่นผู้ซึ่งเป็นผู้รับผลจากการพัฒนาโดยตรง

4. แนวคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง ในความเป็นจริงแล้วเป็นกระบวนการที่พยายามกระทำภายใต้พื้นฐานที่ยอมรับความล้มเหลวในการพัฒนาชุมชน โดยจะนำข้อผิดพลาดที่เป็นต้นเหตุของความล้มเหลวมาพิจารณา แนวคิดทฤษฎีดังกล่าว ยังเป็นกระบวนการที่พยายามยกระดับบทบาทของชุมชนให้เหนือกว่าภาคีการพัฒนาทั้งหลาย ทั้งนี้ แนวคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง ยังได้นำวิธีการวิจัยและเก็บข้อมูลแบบสิ้นมาใช้ เพื่อเป็นเครื่องมือกลั่นกรองความต้องการที่แท้จริงของชุมชน คือการพิจารณาสิ่งที่เป็จริงของชุมชนอย่างครอบคลุมและให้ความสำคัญต่อปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชน เช่น การครอบงำทางความคิดของผู้มีอิทธิพลต่อชุมชน การนำเงื่อนไขแวดล้อมภายนอกมาพิจารณาเพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อปัจจัยที่ทำให้เกิดความล้มเหลว เช่น นโยบายภาครัฐ การเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เป็นต้น ดังนั้น กระบวนการของแนวคิดทฤษฎีการเปลี่ยนแปลง จึงให้ความสำคัญต่องานภาคสนามมากกว่างานนั่งโต๊ะและให้ความสำคัญ

วิสัยทัศน์: ชุมชนและท้องถิ่นมีความสามารถในการรับมือกับภัยพิบัติและปรับตัวจากการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ

ภาพที่ 4 กรอบการพัฒนาชุมชนและท้องถิ่นซึ่งผสมผสานทฤษฎีการเปลี่ยนแปลงและตัวแบบตระกราะเข้าด้วยกัน

เอกสารอ้างอิง

- มูลนิธิริักษ์ไทย. (2554). คู่มือส่งเสริม การวิเคราะห์ขีดความสามารถและความเปราะบางที่เสี่ยงต่อการเปลี่ยนแปลงภูมิอากาศ. กรุงเทพฯ: มูลนิธิริักษ์ไทย.
- สมบุญรณ์ ไสยสมบัติ. (2551). ตัวแบบการนำนโยบายด้านสิ่งแวดล้อมขององค์การบริหารส่วนจังหวัดไปปฏิบัติ. *วารสารการบริหารท้องถิ่น*, 1(1), 1-23.
- Anderson, A. A. (2013). *The Community Builder's Approach to a Practical Guide to Theory Development: Theory of Change* (Vol. 2015). New York: The Aspen Institute Roundtable on Community Change.
- Clark, H., & Anderson, A. A. (2004). *Theories of change and logic models: Telling them apart*. Paper presented at the American Evaluation Association Conference., oath.org.pk
- Dana, H. T., & Clark, H. (2012). *Intervention Logic and Theories of Change: What are they, how to build them and how to use them*. Retrieved November 17, 2015, from <http://www.theoryofchange.org/library/presentations/>.
- Dana, H. T., & Clark, H. (2012, December 10, 2015). *Theory of Change, Basics: a Primer on Theory of Change*. Retrieved November 15, 2015, from www.actknowledge.org.
- Dana, H., T. (2014). *What's Your Theory of Change*. Retrieved December 15, 2015, from <https://www.2degreesnetwork.com/groups/2degreescommunity/resources/whats-your-theory-change/>.
- Colby, D. & Collins, E. (2013). Fundamentals of Theory of Change. 2013. *ActKnowledge Webinar: Fundamentals of Theory of Change. 2013*. Retrieved December 17, 2015, from <http://www.theoryofchange.org/library/presentations/>.
- Mc Cawley, P. F. (2002). *The Logic Model for Program Planning and Evaluation*. Moscow: University of Idaho.
- Organization, A. C. (2015). *Our Theory of change*. Retrieved December 16, 2015, from <https://www.amplifychange.org/>.
- Nunnenkamp, P., & Schworer, T. (2013). US based NGOs in International Development: Financial and Economic Determinants of Survival. *World Development*, 46, 45-65.
- Weiss, C., (1995). *Nothing as Practical as Good Theory: Exploring Theory-Based Evaluation for Comprehensive Community Initiatives for Children and Families* (J. Connell, Kubisch, A. Schorr, L. and Weiss, C. (Eds.) Ed. New Approaches to Evaluating Community Initiatives' ed.). Washington, DC: Aspen Institute.
- U. N. D. P., (2011). *Handbook on Planning, Monitoring and Evaluating for Development Results*. NY: A.K. Office Supplies (NY).